

TIL O'RGANUVCHILARNING BILIM DARAJALARINI BAHOLASHNING
AHAMIYATI

Kaxarova Mavludaxon Mukarramovna

FarDU filologiya fanlari nomzodi, professor v. b

Akbarova Marhaboxon Zaylobiddin qizi

Annotatsiya: *Chet tili o'rganuvchilarning asosiy faoliyat jarayoni til darajalari bilan bevosita bog'liqdir. O'rganuvchilarning til o'rganishda qanday rivojlanayotganini til darajalari ko'rsatib beradi. O'rganuvchilarning bilim darajalarini baholash esa daraja testlari orqali amalga oshiriladi. Ushbu maqolada baholashning turlari va til darajalarini aniqlash usullari haqida ma'lumotlar beriladi.*

Kalit so'zlar: *baholash, til darajalari, Gyote sertifikat, TestDaF, TOEFL, IELTS, yakuniy baholash, joriy baholash, tashqi baholash, o'z-o'zini baholash.*

Abstract: *The main activity process of foreign language learners is directly related to language levels. Language levels show how learners are progressing in language learning. Assessment of student's knowledge levels is carried out through level tests. This article provides information on the types of assessment and methods of determining language levels.*

Keywords: *assessment, language levels, Goethe certificate, TestDaF, TOEFL, IELTS, formative assessment, summative assessment, external assessment, self assessment.*

O'qituvchilar faoliyatining katta qismini ongli va ongsiz, rasmiy va norasmiy ravishda chet tili o'qitishni baholash va tashxislash qismi tashkil etadi. Buning natijasida olingan ma'lumotlar til o'rganuvchilarga va ularning ota-onalariga yuboriladi. Bu esa o'z-o'zidan chet tili o'rgatishni rejalashtirish va loyihalash uchun juda muhim sanaladi. Tashxis ko'nikmalari professional o'qituvchi shaxsining asosiy xususiyatidir. Biroq, diagnostika ko'nikmalarini rivojlantirish uchun katta miqdordagi bilim talab etiladi.

Biz birinchi navbatda baholash va testning muhim turlari bilan tanishib chiqamiz. Ushbu turlarni bilish o'z amaliyotimizni yaxshiroq baholash imkonini beradi. O'ylaymizki, agar biz baholashning turli shakllarini ajrata olsak va ularning vazifalarini anglab yetsak, imtihon amaliyotlarimizda o'zimiz uchun ancha osonroq bo'ladi.

Baholashning rasmiy shakllari asosan testlar va imtihonlardir. Rasmiy imtihonlar va testlar odatda ushbu soha mutaxassislarining uzoq va mashaqqatli mehnatlari natijasidir. Masalan, Gyote institutining sertifikat imtihonlari, Avstriya til diplomi imtihonlari (ÖSD), chet tili sifatida nemis tili testi (TestDaF) yoki Kembridj imtihonlari, TOEFL yoki IELTS kabi ingliz tili testlari. Rasmiy imtihonlar muayyan, keng qamrovli qabul qilingan sifat mezonlariga javob berishi kerak.

Bundan farqli o'laroq, norasmiy imtihonlar va testlar u qadar murakkab bo'lmagan va kamroq talab qo'yiladigan jarayondir. Shunga qaramay, norasmiy

imtihonlar ham ma'lum sifat mezonlariga javob berishi kerak. Norasmiy baholashga misol qilib o'qituvchining sinf/kurs uchun o'zi yaratgan o'quv jarayoni testlari yoki yangi qabul qilingan til o'rganuvchilar guruhining o'qish holatini bayon eta oladigan imtihon turlarini kiritishimiz mumkin.

Rasmiy imtihonlarning o'ziga xos xususiyati standartlashtirishdir. Standartlashtirishning asosiy maqsadi testni o'tkazish shartlarini iloji boricha haqiqiy va adolatli natijalarga erishish uchun qiyoslash imkoniyatini kengaytirishdir. Masalan, standartlashtirilgan testda qaysi matnlar va qanday topshiriq turlari qo'llanilishi, o'quvchilarning reaksiyalari qaysi kompetensiyaning isboti sifatida baholanishi aniq tartibga solinadi va ko'p hollarda malaka darajasining ma'lum talablariga mos keladi.

Agar biz standartlashtirilgan imtihonlarda o'zimizni sinab ko'rsak, masalan Gyote institut yoki TestDaF imtihonini topshirsak, unda biz amalda qo'llash qoidalari qanchalik qattiq ekanligini payqashimiz mumkin. Imtihon oxirida esa biz erishgan daraja bo'yicha ballar sonini ko'rsatuvchi bayonot yoki sertifikatga (mas: B1 yoki A2) ega bo'lamiz.

Ko'pgina imtihonlar, baholashlar, xususan, bitta imtihon oluvchiga qaratilgan-A imtihon oluvchi B imtihon oluvchidan yaxshiroq yoki o'qituvchi C guruhidagi eng yaxshi beshta imtihon oluvchilardan biri, har qanday holatda ko'rsatkichlar boshqalarning natijalariga nisbatan olinadi. Bunday yondashuv mos guruhlariga yo'naltirilgan baholash yoki me'yorga yo'naltirilgan baholash deb ataladi. Biroq, ushbu turdagi baholash bilan hal qiluvchi muammo mavjud: ish faoliyatini "yaxshi" yoki "yomon" deb baholash tegishli guruhdagi ishlash darajasiga va imtihon savollarining qiyinlik darajasiga bog'liq. Ushbu turdagi baholash ko'pincha o'qituvchilik amaliyotida ham amalga oshiriladi, masalan, biz Germaniyaga stipendiya olish uchun nomzodlarni tanlamoqchi bo'lsak, guruhda turgan shaxsning bayonoti o'zini yoki boshqalarni sinovdan o'tkazayotgan shaxsning lingvistik tarzda harakat qilishi mumkin bo'lgan vaziyatlar va ular qanday til ko'nikmalariga ega ekanligi haqida ma'lumot bermaydi.

Ko'pincha, til o'rganuvchilar imtihon guruhida ishlash darajasiga oid nisbiy bayonotlar berishni xohlaydilar. Bunday vaziyatda, oldindan belgilangan mezonlar asosida (qo'shimcha) baholash amalga oshiriladi. Baholashning bu turi kriterial baholash deb yuritiladi. Mezonlar, masalan: qo'llanilgan so'z boyligining kengligi yoki gaplarning vaziyatga mosligini nazarda tutadi. Ushbu baholash turi mutlaqdir, ya'ni u guruh faoliyatiga bog'liq emas, aksincha mazmun bevosita axamiyatga ega. Ushbu vaziyatda baholashning shaffofligini ham e'tiborga olish zarur. Chunki ko'plab til o'rganuvchilar orasida baholash motivatsion ta'sirga ega. Agar barcha til o'rganuvchilar bir xil mezonlar bo'yicha o'lchanadigan bo'lsa, mezonlarga yo'naltirilgan baholash zaifroq til o'rganuvchilarda demotivatsiya ta'siriga ega bo'lishi mumkin. Bunday vaziyatning oldini olish uchun o'qituvchi o'rganuvchining o'tgan imtihonga nisbatan yaxshiroq ishlagan sohani ajratib ko'rsatishi va baholashda unga ortiqcha ball berishi mumkin. Bundan tashqari, ko'proq norasmiy baholash doirasida

ichki farqlashni davom ettirish va turli ko'nikma darajasidagi til o'rganuvchilar uchun turli xildagi vazifalar va baholash standartlarini qo'llashi mumkin.

Faoliyatni baholash tanlov asosida amalga oshirilishi mumkin va u o'quv yili/bo'lim oxiridagi natijalarga yo'naltirilgan (summativ) yoki darsda doimiy va jarayonga yo'naltirilgan (formativ) integratsiyalangan bo'lishi mumkin. Odatda, imtihon shaklida baholashning summativ yoki formativ ekanligini darhol ko'rish mumkin emas. Bu test qanday maqsadda qo'llanilishiga bog'liq.

Summativ (yakuniy) baholash maktab yoki boshqa bir ta'lim muassassasi ichidagi ichki yoki tashqi baholash sifatida, jamoatchilik oldida javobgarlik nuqtai nazaridan amalga oshirilishi mumkin. Ushbu baholashning tipik misollari -semestr yoki yil oxirida maktabda yoki ma'lum bir ta'lim bosqichi so'nggida belgilangan standartlarga qay darajada erishilganini tekshirish uchun o'tkaziladi. Shunday qilib, summative baholash sifat nazoratiga qaratilgan va ko'pincha baholash, tayinlash (ma'lum bir kursga) yoki tanlash kabi vazifalarni o'z ichiga oladi. Shunga ko'ra, ingliz tilidagi adabiyotlarda summativ baholash ba'zan o'rganishni baholash, ya'ni o'rganish muvafaqqiyatini baholash sifatida ham tavsiflanadi.

Joriy (Formativ) baholashda esa natijalar bevosita darsni keyingi rejalashtirishga kiritiladi. Ular darsni optimallashtirish, til o'rganuvchilarning malakasini oshirishga xizmat qiladi. Shuning uchun u o'rganish baholash, ya'ni o'rganish xizmatidagi baholash sifatida tavsiflanadi. O'qitishda shakllantiruvchi baholashning markaziy vositasi bu kuzatishdir.

Joriy (Formativ) baholash odatda mezonlarga yo'naltirilgan bo'lib, o'rganuvchilarni bir-biri bilan taqqoslashga yo'l qo'ymaydi. Bundan tashqari, o'quv maqsadlari va baholash mezonlari shaffof bo'lib, natija uchun o'qituvchi va o'rganuvchilar birdek mas'uldirlar. Yakuniy (Summativ) baholashda ko'pincha sinovdan o'tayotgan shaxs uchun keng qamrovli natijalar olib kelsa-da, joriy (formativ) baholashda esa odatda bunday emas.

Asosan, o'quv jarayonida amalga oshiriladigan har qanday diagnostik shakl o'ziga xos joriy baholashdir. Masalan, til o'rganuvchilar biror topshiriq ustida ishlayotganda, o'tmish haqida yetarlicha gapira olmasligi kuzatilsa va bu ma'lumotlardan o'rganuvchilarga fikr bildirish yoki keying darslarimizni rejalashtirish uchun foydalansak, bu allaqachon joriy baholashning yaqqol namunasidir. Standartlashtirilgan baholashdan farqli o'laroq, joriy baholash ko'pincha oldindan rejalashtirilmaydi va ko'p holatda o'qituvchi va o'rganuvchilar o'rtasidagi dialogik va hamkorlikdagi o'zaro ta'sir sifatida namoyon bo'ladi. Joriy baholashda o'rganuvchilar o'zlarining kuchli va zaif tomonlari haqida fikr- mulohaza yurita olishlari, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni tasvirlashlari kerak. Iloji bo'lsa, fikr- mulohaza baho bilan bog'lanmasligi muhim, aksincha motivatsiyani oshirishga xizmat qilishi shart.

Agar biz bir nechta joriy testlarni o'tkazsak, o'rganuvchilarning til ko'nikmalarini rivojlantirish dinamikasi haqida to'liqroq tasavvurga ega bo'lamiz. Hozirgi vaqtda

o'rganuvchilarning kompetensiyalari chiziqli emas, balki dinamik ravishda rivojlanadi va natijada o'rganuvchilar tili ham dinamik tizimdir, deb taxmin qilinadi.

Yuqoridagi fikrlarga asoslanib shuni aytishimiz mumkinki, formativ va summativ baholashni beshta xususiyat asosida ajratishimiz mumkin:

Joriy (Formativ) baholash	Yakuniy (Summativ) baholash
Baholash dars vaqtida va muntazam ravishda amalga oshiriladi.	Baholash o'quv bo'limining oxirida amalga oshiriladi.
Baholash ko'pincha interaktiv, dialogik va hamkorlikda tashkil etiladi.	Baholash o'rganuvchilarning muvafaqqiyatlarini o'qituvchi tomonidan ko'rsatib beradigan ko'zgudir.
Baholash natijalaridan o'qituvchi tomonidan o'qitish jarayonlarini optimallashtirish uchun foydalaniladi.	Baholash natijalari o'qituvchiga tegishli bo'limning o'quv maqsadlariga o'rganuvchilar tomonidan qanchalik erishilgani haqida ma'lumot beradi.
O'rganuvchilarning natijalari o'qitish vaziyatida ular o'zlarini optimallashtirishlari uchun mantiqiy tarzda bayon etiladi.	O'rganuvchilarning yakuniy natijalari ularning bilim sifatini ko'rsatish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.
Odatda, fikr- mulohazalar baho bilan bog'lanmaydi.	Yakuniy fikr-mulozalar baholash natijasi bilan bog'lanadi.

Endi esa biz o'zga shaxs tomonidan baholash, o'z- o'zini baholash va o'zaro baholash o'rtasidagi muhim farqlarni ko'rib chiqamiz. Bu albatta, individual shakllardan foydalanganda yoki darsning umumiy rejasiga muvofiq tarzda amalga oshiriladi, masalan biz imtihon olayotgan paytda o'rganuvchilarni qo'llab-quvvatlash maqsadida o'qituvchi sifatida ularni baholashimiz yoki aksincha o'zaro baholash yoki o'z-o'zini baholashni taklif qilishimiz mumkin.

Barcha standartlashtirilgan testlar va imtihonlar (masalan, DSD, Gyote-Institut sertifikat imtihonlari, OSD, TestDaF) va biz darslarda foydalanadigan imtihonlarning aksariyati tashqi baholash maqsadida foydalaniladi.

Tashqi muassasa yoki biz o'qituvchi sifatida imtihon topshiruvchilarning til bilimlarini baholaymiz. Baholashdan so'ng, imtihon topshiruvchilar ko'pincha rasmiy sertifikat yoki maktab/muassasa bahosi guvohnomasini oladilar. Agar darslar tashqi muassasa tomonidan baholansa, masalan, PISA tadqiqotlari misolida, bu **tashqi baholash** deb ham ataladi. Tashqi baholashlar asoasan rasmiydir. Agar o'qituvchi o'z mas'ulligi ostida sinfda test va imtihonlar o'tkazsa, bu ichki baholash deb ataladi. Ichki baholash rasmiy va norasmiy bo'lishi mumkin.

Odatiy **o'z-o'zini baholash** quyidagi xususiyatlarga ega: bu o'qituvchi tomonidan ham, o'rganuvchilar tomonidan ham amalga oshirilishi mumkin. Bu orqali biz keyingi o'quv jarayonini nazorat qila olamiz. Natijalar esa bizning bilim salohiyatimizni belgilab beradi. Til o'rganuvchilar o'z-o'zini baholash orqali o'z salohiyatlari haqida fikr yuritadilar va undan keyingi o'rganishda foydalana olishlari kerak. Biz ushbu kontekstdan kelib chiqib, ba'zi muhim savollarni sanab o'tamiz:

O'z-o'zini baholash
Men nimani bilaman va nima qila olaman?
Mening kuchli va zaif tomonlarim qanday?

Men yaxshilanishim kerakmi?
Buni qanday qilishim mumkin?
Men nimalarga e'tibor berishim kerak (vaqt, qiyinchilik)?
Qilgan ishlarim yaxshilanishimga yordam berganligini qanday tekshirishim mumkin?
Muvafaqqiyatni nazorat qilishim uchun yana qanday qarorlar qabul qilishim kerak?

Agar til o'rganuvchilar o'z kompetensiyalarini o'zlari baholasa, olingan ma'lumotlar o'qituvchi uchun ham juda foydali va muhim bo'ladi. Chunki ba'zida o'qituvchi sifatida sinfda orqada qolayotgan o'quvchining og'zaki kompetensiyalarini past baholaymiz. O'quvchilarning o'z-o'zini baholashlari esa kelajakda ularni yanada yaqinroqdan kuzatishga imkon beradi va sezgirlikni oshiradi.

O'zaro baholash orqali biz bir-birimizga savollar beramiz va keyin nimada yaxshi ekanligimizni, qayerda hali ham kamchiliklarimiz borligini ko'rib chiqishimiz mumkin bo'ladi. Shuning uchun bizga teng bo'lgan sheriklar bilan o'zaro baholashni amalga oshirishimiz kerak. Tengdoshlarni baholashning asosiy vazifasi shundaki, til o'rganuvchilar bir- birlariga o'zlarining til ko'nikmalari va keying o'rganish imkoniyatlari haqida fikr yuritishda yordam berishadi. Tengdoshlarni baholash, o'z-o'zini baholash kabi, o'z-o'zini aks ettirish qobiliyatini rivojlantirishning muhim usuli hisoblanadi.

Biz yuqoridagi kichik bo'limda keltirilgan fikrlar orqali o'z amaliyotimizda duch kelishimiz mumkin bo'lgan eng muhim baholash shakllarini farqlashni o'rganib oldik:

- Til o'rganuvchilarni tashqi baholash shakllariga tayyorlash;
- O'zimiz yaratgan va baholagan darslar uchun umumlaashtiruvchi yoki formativ baholashlar;
- Mos guruhlar yoki mezonlarga yo'naltirilgan baholashlar;
- O'rganuvchilar o'zlarini yoki bir-birlarining yutuq va kamchiliklariga fikr bildiradigan baholash

Shu sababli baholashning bu turli shakllari o'ziga xos vazifalari va afzalliklari shu bilan birga kamchiliklariga ega. Ularni o'z imtihon va baholash amaliyotlarimizda qo'llash va tegishli tarzda ishlab chiqish uchun bilishimiz zarur. Shunday ekan, har doim baholashdan ko'zlangan maqsadni va bu maqsad uchun qaysi baholash shakli mos kelishini bilib olishimiz kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Grotjahn, Rüdiger/Kleppin, Karin: Prüfen, Testen, Evaluieren. DLL. Band 7. München: Klett- Langenscheidt-2015
2. To'xtayeva G. A Proceeding of International Conference on Modern Science and Scientific Studies-O'quvchilar bilim darajasini nazorat qilishning nazariy asoslari va xorijiy tajriba-2022
3. Bachmann, Lyle F./PALMER, Adrian S. (2010): Language assessment in practice: Developing language assessments and justifying their use in the real world. Oxford: Oxford University Press

4. Kakharov, K. (2023). FORMS OF GREETING AND ADDRESS IN THE UZBEK AND GERMAN PEOPLES. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(4), 635-637.
5. Kakharova, M. (2023). ASSESSMENT OF THE KNOWLEDGE OF LANGUAGE LEARNERS. *International Bulletin of Engineering and Technology*, 3(4), 181-184.
6. Кахарова, М. М., & Арипова, С. (2023). UNIQUE CHARACTERISTICS OF LEXEMES RELATED TO MARRIAGE IN DIFFERENT COUNTRIES. *International Bulletin of Engineering and Technology*, 3(4), 185-188.
7. Кахарова, М., & Зоҳидов, И. (2022). ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ЎРГАНИШДА ҚЎЛЛАНИЛГАН МЕТОДЛАРДА ТЕСТ ТОПШИРИҚЛАРИ ТУРЛАРИНИНГ АҲАМИТЯТИ. *ТА'ЛИМ ВА RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(10), 161-164.
8. Кахарова, М., & Акбарова, М. (2022). Гуруҳлар Ишларини Ташкиллашнинг Фронтал Дарслардан Авзалликлари. *Ta'lim Va Rivojlanish Tahlili Onlayn Ilmiy Jurnali*, 2(10), 165-169.
9. Кахаров, Қ., & Usmanova, F. (2023). NEMIS TILIDAGI GRAMMATIK KATEGORIYALARNING O 'ZIGA XOSLIKLARI VA ULARNI O 'ZBEK TILI BILAN TAQQOSLASH. *IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(4), 148-151.
10. O'G'Li, K. K. S., & Ogli, A. M. K. (2022). INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA OLAM LISONIY MANZARASI VA UNING MAQOLLARDA IFODALANISHING ANAMIYATI. *Ta'lim fidoyilari*, 2, 15-21.
11. Pazilova, Z. (2021). Traditions as an integral part of ethnoculture. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука*, (9), 689-691.
12. Zilola, P. (2022). Realization of Stable Units. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, 3(10), 117-121.
13. Пазилова, З. Ш. (2022). ЎЗБЕК ВА НЕМИС ХАЛҚЛАРИДА БОЛАЛИК ДАВРИГА ХОС БЎЛГАН УРФ-ОДАТ ИФОДАЛОВЧИ ЛЕКСИК ИФОДАЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ. *OLIY VA O 'RTA MAXSUS TA' LIM VAZIRLIGI FARG 'ONA DAVLAT UNIVERSITETI*, 122.